

Baltasar Porcel:

les magnituds d'un continent literari

Damià Pons,

Universitat de les Illes Balears

Baltasar Porcel (Andratx, 1937 - Barcelona, 2009) es va dedicar durant més de cinc dècades a l'escriptura. Als quinze anys, ja va publicar el primer article –una descripció del barri on havia nascut i vivia– al setmanari *Andraitx*, i el darrer va sortir a *La Vanguardia* tot just deu dies abans de la mort. Entremig d'aquestes dues fites, una producció de magnituds quantitatives molt considerables: nou peces teatrals, setze novel·les, un centenar de contes, més de vuit mil articles de dos mil cinc-cents espais a *La Vanguardia*, un miler més d'articles i reportatges a diferents publicacions, quasi tres centenars d'entrevistes... Una gran part d'aquests treballs periodístics varen acabar desembocant en un nombre molt considerable de volums de prosa de no ficció. Tanmateix, la quantitat d'obra d'un escriptor mai no pot ser en ella mateixa un indicador de rellevància. El que importa és, evidentment, el nivell de qualitat que s'ha aconseguit. Idò bé, al marge que haguem fet o no una lectura personal de l'obra de l'andraitxol, per tal de fer-nos-en sense intermediaris una opinió pròpia, hi ha tot un caramull d'avaluacions externes que ens permeten deduir que la seva producció escrita va assolir uns nivells molt elevats d'excel·lència. D'entrada, constatam que va guanyar tots els premis importants, literaris i institucionals, que es concedeixen als Països Catalans. I també una bona partida de guardons i reconeixements estatals i internacionals (a França, Itàlia, els Estats Units). Igualment cal prendre en consideració el gran nombre de traduccions de què ha estat objecte la seva obra narrativa i el llibre *Mediterrània*. Onatges tumultuosos. Els crítics també han avalat la categoria de la literatura porceliana. De l'àmbit català, cal tenir en compte, entre moltes altres, les valoracions absolutament positives que n'han fet Joaquim Molas i Rosa Cabré. A nivell internacional, és important recordar les paraules del crític nord-americà Harold Bloom en una entrevista que li feren fa uns anys a *La Vanguardia*: va dir, més o menys, que Porcel era en aquells moments un

dels millors novel·listes del món i que podia ser tan mereixedor del Premi Nobel de literatura com algun dels més grans escriptors del moment, concretament va citar Philip Roth. Tot plegat, les evidències assenyalen que l'obra de Porcel, a més de ser molt extensa, és reconeguda com d'una gran qualitat intel·lectual i artística. Tot i així, com gairebé sempre sol passar, és evident que no tota la seva producció és igual d'important, hi ha obres majors i d'altres no tan aconseguides, unes són més ambiciosos i transcendents i altres més lleugeres i més circumstancials. Donem una ullada, esquemàtica i per això inevitablement superficial, a l'obra de Porcel, la qual té com a principal característica que abasta tots els gèneres literaris, amb l'excepció de la poesia.

L'obra teatral

Durant la primera joventut, a Andratx i a Palma, en el marc de les activitats promogudes per determinades congregacions religioses, Porcel va participar en diverses representacions teatrals. Podríem dir que de bon principi va patir el verí del teatre. I com a escriptor jove amb aspiracions de convertir-se en un professional de la ploma, en un primer moment va creure que l'objectiu seria possible en la mesura que combinàs l'activitat periodística amb la producció narrativa i la teatral. Fins al 1965, aquestes són les tres línies que desenvolupa més o menys amb la mateixa intensitat. Tanmateix, amb la publicació del volum *Teatre* (1965), encapçalat per un pròleg extens i elogiós de Joaquim Molas, posa punt i final a la producció dramàtica, amb tan sols una excepció molt posterior, *Els dolços murmuris de la mar* (1981), un text que en realitat va tenir l'origen en un encàrrec televisiu i no en un renovat afany de tornar als escenaris. Per quines raons Porcel va deixar tan aviat de conrear el gènere teatral? L'explicació possiblement sigui múltiple: a) va adonar-se que en el cas del teatre l'autoria sempre acabava estant molt mediatitzada, fins i

tot falsejada, en la mesura que els textos finalment arribaven als espectadors a partir de la lectura i la interpretació que en cada cas n'havia fet el director; Porcel va tenir una experiència en aquest sentit que el va desplaure molt; b) va comprovar que l'escena teatral catalana, inclosa la barcelonina, era un món tan precari i tan poc professionalitzat que molt difícilment podria satisfer els seus objectius com a escriptor; i c) a partir de 1965, va tenir l'oportunitat de dedicar-se al treball periodístic amb regularitat i a mitjans de prestigi (a *Serra d'Or*, des de 1963, però va ser el 1965 quan començà a publicar-hi entrevistes, a *Destino*, el 1965, i a *La Vanguardia*, el 1967), amb la qual cosa va optar de manera definitiva per una professionalització exclusivament centrada en la producció narrativa i la periodística. Tot i la seva retirada teatral prou abans dels trenta anys, Porcel va fer contribucions importants a l'escena catalana, i en especial a la mallorquina, la qual en aquella època encara estava quasi del tot monopolitzada per l'anomenat teatre regional. Porcel introduí noves temàtiques i fou un dels primers a incorporar al teatre català dels inicis dels seixanta els corrents que en aquell moment marcaven l'avançada a Europa. Així, amb *Els condemnats* tractà conflictes morals de gran intensitat, amarats de regust existencialista; amb *La simbomba fosca*, s'acostà al teatre de l'absurd; i amb *Romanç de cec* i *Història d'una guerra*, féu dues contribucions ideològicament crítiques –rebuig del militarisme– amb el sistema aleshores vigent, fent ús de les tècniques del teatre èpic brechtian. La dedicació de Porcel al teatre va ser certament fugaç però de cap de les maneres irrellevant.

L'obra narrativa

L'escriptor Baltasar Porcel sobretot va ser un gran narrador. Setze novel·les i un centenar de contes per construir un món de ficció farcit d'ingredients que remetien a la identitat personal del mateix Porcel i també als entorns –Andratx, Mallorca, Barcelona, la Mediterrània– dins dels quals l'autor va desenvolupar la seva aventura vital i intel·lectual. En relació a la naturalesa dels

materials vivencials aprofitats literàriament, l'obra podria classificar-se en els quatre blocs següents:

- a) A *Solnegre* (1961) i a *Els escorpins* (1965), vivències personals de caire existencial. Novel·les iniciàtiques: la malaltia de la incertesa, la consciència de la necessitat de construir-se una personalitat afermada, les vacil·lacions a l'hora d'adquirir la capacitat de conduir la pròpia vida... Ens movem en els paràmetres del realisme psicològic.
- b) Les vivències andritxoles i familiars són la matèria primera d'un nombre considerable d'obres: *La lluna i el 'Cala Llamp'* (1963), *Els argonautes* (1968), *Difunts sota els ametlers en flor* (1970), *Cavalls cap a la fosca* (1975), *Les primaveres i les tardors* (1986) i *El cor del senglar* (2000). A les obres inicials, una mirada realista per a copsar el món exterior i una transcripció literària d'encuny objectivista. Posteriorment, una mirada subjectiva i la recreació d'un món farcit d'elements i de fets que en gran mesura pertanyen a l'àmbit del meravellós: són les novel·les que formen el cicle del mite d'Andratx, anomenat així per Joaquim Molas. Podríem parlar de realisme mític. Un espai (Orlandis) i uns personatges encara no sotmesos a l'autoritat de la racionalitat o a la llei d'un o altre sistema d'ordre (la religió catòlica, la institucionalització política, els convencionalismes socials). Mariners i contrabandistes, pirates i emigrants, bubotes i viatgers, nissagues i històries familiars, éssers abocats a conductes molt instintives i molt primàries, amb pràctiques explosives de sexualitat frenètica o de violència impietosa. Talment com si cada novel·la –un reflex hiperbòlic d'un marc etnocèntric en el qual coexisteixen sense desajusts la quotidianitat previsible i l'excepcionalitat de l'element quasi màgic–, fos l'escenari on les forces d'una natura –humana, meteorològica, ambiental– encara arcaica estiguessin representant la coreografia de l'existència primigènica, en un estadi de dimensió purament cosmològica i antropològica.

c) A *Les pomes d'or* (1980) i *Els dies immortals* (1986), va aprofitar les nombroses vivències 'cosmopolites' –físiques i intel·lectuals– que havia anat acumulant, des de les darreries dels seixanta, a partir dels seus múltiples viatges a espais que podríem qualificar de culturalment exòtics: determinades parts de la Mediterrània, la Xina, l'Àfrica negra... L'obra *Mediterrània. Onatges tumultuosos* (1996) també formaria part d'aquest grup, encara que des d'una perspectiva assagística i no narrativa. I tal vegada també hi podríem incloure la novel·la *L'emperador o l'ull del vent* (2001), en aquest cas concebuda des del vessant de la vivència historicista.

d) Els espais vitals essencials per a Porcel varen ser, lògicament, Andratx/Mallorca i Barcelona/Catalunya. L'illa sobretot va proveir-lo d'un cabal impressionant d'històries que li serviren per construir, en general, una manifestació pre-il·lustrada i pre-moderna de la realitat humana i social. Són les obres del mite d'Andratx. Barcelona i Catalunya, en canvi, varen aportar-li el bagatge del coneixement intel·lectual, el sistema conceptual i referencial vàlid per a l'anàlisi ideològica i sociopolítica, la interconnexió amb sistemes d'idees d'àmbit universal, i també l'oportunitat de poder intervenir, com a escriptor i des d'unes plataformes més o menys eficaces, en la configuració de la realitat canviant de cada un dels diferents moments històrics. De la coneixença directa de la Catalunya i de la Mallorca contemporànies, i des d'una condició d'observador-protagonista, Porcel en va extreure els personatges, les situacions i els conflictes que farceixen les novel·les *Lola i els peixos morts* (1994), *Ulisses a alta mar* (1997), *Cada castell i totes les ombres* (2008) i *Olympia a mitjanit* (2004). Les tres primeres, en referència al medi polític, social i moral barceloní i català; la quarta, centrada en la Mallorca dels darrers seixanta anys, el temps en què l'illa ha rebut l'impacte de la revolució turística, la cultura tecnològica de masses i la implantació de la societat del benestar, amb

els canvis profunds de caràcter econòmic, demogràfic, social i moral que dels tres fenòmens se n'han derivat, fins al punt que ha passat de ser una societat tradicional i etnocèntrica a una altra que ha estat i està sotmesa a processos acceleradíssims de canvi que produeixen despersonalització i descohesió, i alhora un profund desconcert col·lectiu. Per afrontar el tractament de la contemporaneïtat catalana i mallorquina, Porcel adopta un registre que podríem qualificar de realisme sarcàstic. D'aquestes novel·les se'n desprèn, en general, i a partir de les diferents tipologies de personatges, una atmosfera de decepció i de descreença, de profunda desorientació individual i de relació cínica amb l'entorn.

Les obres narratives de Porcel són una mena d'extenses memòries personals, en certa manera una autobiografia, la qual, però, no és de cap de les maneres un inventari objectiu dels fets de la pròpia vida real, sinó el canemàs que l'autor ha anat construint amb tot allò que ha viscut i també amb tot allò que hauria volgut viure, o ha vist o ha imaginat, o ha conegut físicament o intel·lectualment, o ha tengut o ha desitjat. I igualment amb tot allò que ell mateix és i, alhora, amb tot el que inevitablement hauria acabat essent si no hagués donat a la seva vida l'impuls de la voluntat i de l'ambició. A bona part de la seva narrativa –i també a la prosa de no ficció– la realitat exterior tan sols hi ha desembarcat amb posterioritat a haver-se filtrat pel jo –poderós, individualista, excessiu– de l'autor. Així, l'ús habitual que fa del recurs de l'autoficció es converteix en una opció del tot coherent. Que un personatge d'*El cor del senglar* s'anomeni Baltasar Porcel no respon en cap cas a una decisió gratuïta. És una aposta que té un sentit ben substancial. En l'obra de Porcel hi ha una qüestió absolutament nuclear: les novel·les acostumen a ser, molt primordialment, la història de la construcció d'una individualitat entremig i en contra del magma complex i en bona mesura ingovernable de la realitat social i humana. Un jo, alhora real i ficcional, que s'afirma, coratjat i energètic, contra el no-jo, el qual acaba adoptant múltiples cares: la

mediocritat, la submissió, l'apatia, la incapacitat d'alliberar-se dels condicionaments del medi, l'opció de plantejar-se la vida tan sols com una pràctica de supervivència...

La prosa de no ficció

El gruix més voluminós de l'obra de Porcel pertany a algun dels diferents gèneres de la prosa de no ficció. Hi trobam l'article d'opinió i el reportatge, el llibre de viatges i la biografia, l'entrevista i l'assaig polític o històric. El volum total d'aquesta producció és enorme: és el fruit d'una dedicació professional a l'escriptura al llarg de cinquanta-cinc anys. De la conjunció de tots aquests materials en sèries diverses, se'n varen derivar nombrosos reculls, els quals en ocasions foren sotmesos a múltiples

processos de metamorfosi fins al punt que amb els anys varen donar origen a llibres de títols diferents. Ara i aquí no cal fer-ne un inventari exhaustiu. Tan sols assenyalar algunes fites majors. Als volums *Punts cardinals* (1991), el tercer tom de les seves *Obres completes*, i *Geografías expectantes* (2004) hi ha una mostra dels seus articles breus de *La Vanguardia*. Al periòdic, hi va començar a col·laborar el 1967. I a partir del 30 de novembre de 1982, va treure-hi una columna diària. Es tracta d'uns escrits d'uns dos mil cinc-cents espais que, en general,

ofereixen un procés obert de reflexió sobre algun fet o element de rellevància de la realitat política, social o cultural del moment. Sense cap doctrinarisme apriorístic, Porcel pensa i opina, d'una manera sempre molt oberta i molt personal, amb un estil apressat, amb espontaneïtat i llibertat, i a partir d'un pòsit molt considerable de coneixements, profunds i amplis, sobre la història, l'art, la cultura, les idees polítiques, les experiències col·lectives i individuals més rellevants, tant del passat com del present.

Un altre títol important de la prosa de no ficció porceliana és el titulat *Totes les Balears* (1991), quart volum de les *Obres completes*. Són sis-centes setantadues pàgines que arpleguen quasi la totalitat dels materials que l'autor va dedicar a les diferents Illes Balears, incloses Cabrera i Sa Dragonera. Descripcions de llocs,

evocacions de personatges, reconstruccions de fets històrics. Hi podem trobar, entre moltes altres coses, des d'una teoria sobre el caràcter dels mallorquins fins a un reportatge sobre els hippies a Formentera, un gran nombre de semblances de personalitats rellevants -Joan Alcover i Joan March, Francesc de Borja Moll i Llorenç Villalonga, Isidor Macabich i Josep Sureda i Blanes-, resums de la història de cada una de les illes i relats de pirates i de bubotes, històries protagonitzades per personatges molt novel·lescos -el *Papillon* eivissenc, el llucmajorer Pere de Son

R. Canet. Sense títol 2002. Vinilica sobre paper 121 x 159.

Gall, creador d'un aparell volador, l'assassí del socialista francès Jean Jaurès-, o aproximacions a determinats estrangers que varen tenir una relació amb Mallorca, més o menys intensa, S'Arxiduc o Jorge Luis Borges, per exemple. *Totes les Balears*, un llibre que n'integra molts d'anteriors -el principal dels quals és *Les illes, encantades* (1984), que és, a la vegada, un aplec de volums previs-, també inclou l'assaig històric *Els xuetes*, aparegut per primera vegada el 1968.

A la segona meitat dels seixanta i a les primeries dels setanta, Porcel va dedicar-se a fons a la pràctica de l'entrevista, a les revistes *Serra d'Or* i *Destino*. A la segona meitat dels setanta va publicar diversos llibres que eren entrevistes exclusivament dedicades a un únic personatge: els polítics Josep Tarradellas, Josep Pallach i Jordi Pujol. Fou, sense cap mena de dubte, un innovador del gènere: les seves aproximacions als entrevistats -grans personatges dels Països Catalans, i també d'altres d'estatals i d'internacionals-, són les pròpies d'un novel·lista molt destre -descripció detallada del lloc, retrat psicològic i moral, reconstrucció de la peripècia vital, interpretació ideològica, preguntes perspicaces, diàlegs àgils i engrescadors...- i, alhora, les d'un periodista que compta amb una base cultural sòlida i extensa. Amb la recopilació de les aparegudes a *Destino*, en va formar dos volums, amb un títol que coincidia amb el de la secció de la revista: *Los encuentros* (1969 i 1971). Així mateix, cal esmentar *Personajes excitantes* i *La revuelta permanente* -n'és el protagonista un dirigent anarquista-, ambdós de 1978. El volum *Grans catalans* (1994), el sisè de les *Obres completes*, és, amb setanta entrevistes, la recopilació més extensa i substancial que va publicar de mostres d'aquest gènere. N'hi ha una edició parcial posterior: el volum *L'àguila daurada. Grans creadors a la Catalunya del segle XX* (2003). Gràcies a la veu i la memòria de trenta personatges que en trobar-se amb Porcel ja tenien una experiència vital immensa, amb la lectura d'aquest llibre el lector pot conèixer de primera mà la història viva de tot un segle. Entre els entrevistats, hi ha

Víctor Català, Josep Carner, Pau Casals, Frederica Montseny, Josep Lluís Sert, Josep Trueta, Salvador Dalí, Josep Pla, Francesc de Borja Moll, Llorenç Villalonga, Mercè Rodoreda, Joan Fuster, Antoni Tàpies, Josep Tarradellas, Jordi Pujol... El que va pretendre Porcel amb aquestes entrevistes va ser convertir una llarga sèrie de grans personatges en «emblemes de la comunitat», d'una comunitat nacional que en el tram final del franquisme encara tenia la condició de prohibida. L'objectiu era demostrar i dir que els països del català tenien una tradició cultural, social i política molt potent i que, si en el passat l'havien tenguda, res no els impedia que tinguessin la voluntat i la possibilitat de tornar-la a tenir en el futur.

Mediterrània. Onatges tumultuosos (1996) és una altra mostra excel·lent de la prosa de no ficció de Porcel. Per a l'escriptor, la Mediterrània és la seva pàtria natural, dins la qual s'insereixen la seva pàtria vivencial i emocional -Mallorca-, i la seva pàtria cultural-nacional, Catalunya, els Països Catalans. El llibre és una «història de les civilitzacions mediterrànies, els seus pobles i els seus individus singulars, i els seus paisatges». Un dels grans atractius de l'obra és que s'hi combina el relat historicocultural i artístic amb les experiències de la Mediterrània viscudes pel mateix autor. Porcel acaba essent un personatge que s'identifica tan absolutament amb el món que descriu que a l'hora de construir l'arquetipus de l'home mediterrani en bona mesura s'autoretrata: una persona individualista i creativa, sense esquemes mentals explícits ni apriorístics ni rígids, una persona que prioritza el fet de viure al fet de pensar sobre el viure.

El viatge vital de Baltasar Porcel va acabar-se el primer de juliol de l'any passat. Ara ens queden els tresors que va anar engendrant amb la seva creativitat intensa i amb la seva laboriositat infatigable. El conjunt de l'obra que va deixar el converteixen sense cap mena de dubte en un dels autors més importants de la literatura catalana del darrer segle i mig. □